

## *O nekim specifičnostima narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije na Kosovu*

Smatram da je od bitnog značaja za nas utvrditi šta je opšte a šta posebno u našoj socijalističkoj revoluciji i oslobodilačkom ratu. Komunistička partija Jugoslavije sa drugom Titom na čelu u pred-ratnom periodu uspjela je da postane partija revolucije i da stvori jedinstvenu strategiju i taktiku socijalističke revolucije Jugoslavije. Ta jedinstvena strategija i taktika naše revolucije primenjivale su se u konkretnim istorijskim uslovima u raznim zemljama i pokrajinama na celom prostoru Jugoslavije i, s obzirom na to što su uslovi bili i različiti, Partija je morala u tim određenim, konkretno istorijskim uslovima, na tim određenim teritorijama, da uvažava i te konkretne uslove, jer je i od toga zavisilo kakav će se uspeh postići od organizovanja i razvijanja ustanka pa do pobedonosnog završetka narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije.

I ne samo tada kada se radilo o ratu i revoluciji za vreme drugog svetskog rata nego i danas kad je reč i o opštenarodnoj odbrani, o politici naše odbrane, od velikog je značaja i taj elemenat, odnos između opšteg i posebnog.

Ako se stvar tako gleda, onda nam je jasno i otkud sve te specifičnosti u određenim zemljama i pokrajinama u Jugoslaviji u vreme rata. Prema tome jasne će nam biti i specifičnosti koje su postojale na Kosovu za vreme čitavog drugog svetskog rata.

Objektivni i subjektivni uslovi u kojima se organizovala i razvijala narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija na Kosovu, bili su specifični u odnosu na druge krajeve Jugoslavije. Korene tih specifičnosti ne treba tražiti samo u datoj, konkretnoj situ-

aciji uvođenjem okupacionog sistema na Kosovu posle aprilskog rata nego ih treba tražiti i u dubokoj istorijskoj prošlosti, počevši od osmanske vladavine na Balkanu, pa, prema tome, i na Kosovu, uključujući tu i težak položaj Albanaca u Kraljevini Jugoslaviji. Tome treba dodati demagošku politiku koju je vodio okupator stvarajući iluzije o oslobođenju kod jednog dela albanskih masa. Ako se tako gleda na te procese koji su povezani i uslovljeni, čemu, razume se, treba dati određene naučne ocene za periode, onda nije teško tumačiti mnoge probleme iz istorije NOP-a na Kosovu 1941—1945. godine.

Jedan od osnovnih problema pokreta na Kosovu, bilo je pitanje masovnosti uključivanja naroda u oružanu borbu protiv okupatora i njegovih saradnika. Mislim da je to od značaja i za vojnu istoriju i strategiju.

Posle aprilske katastrofe, s obzirom na to da na Kosovu žive različite nacionalnosti — najbrojniji su Albanci, pa Srbi, Crnogorci, Turci itd., — raspoloženje masa bilo je različito. Slovenski elemenat — mislim na Srbe i Crnogorce — pošto je u tzv. velikoj Albaniji postao nacionalna manjina, bio je razočaran u staru državu, jer se nije nadao da će Kraljevina tako brzo kapitulirati. Drugo, u tom elementu Partija je imala mnogo dublje korene nego kod albanskog elementa. Treće, slovenski elemenat bio je izložen masovnim ubijanjima, raseljavanju, paljenju sela, itd. Sve je to stvaralo od samog početka snažno antiokupatorsko raspoloženje kod tih masa.

Drugačije je bilo s albanskim masama na Kosovu. Okupator je vodio sasvim drugu — demagošku politiku prema Albancima na Kosovu i šire. Takva demagoška politika, kad se uporedi sa ropskim položajem Albanaca u buržoaskoj Jugoslaviji, zvučala je vrlo primamljivo. Tu treba tražiti korene iluzije o oslobođenju kod jednog dela albanskih masa. Ne možemo reći kod svih, jer bi to bilo nemarksistički i netačno.

U takvim uslovima Partija je morala da vodi vrlo napornu borbu da objasni da to nije oslobođenje nego novo robovanje, ali sada fašističkom okupatoru. Međutim, kako se svest kod masa nigde ne stvara preko dana, pa tako nije bilo ni na Kosovu, trebalo je ustati u borbu protiv okupatora, a to je već bilo vezano i sa određenim teškoćama. Moralo se raditi intenzivno da se iluzija o oslobođenom Kosovu eliminiše i da sve više prodiere druga, revolucionarna svest koju je sprovodila KPJ s razvojem pokreta i u nas, svest da će zajedničkom borbom sa svim drugim narodima Jugoslavije i Kosovo doći do nacionalnog i socijalnog oslobođenja. Kako se sve više razvijao pokret, kako su postali sve bolji objektivni i subjektivni uslovi i na lokalnom planu, tako je na kosovskom, opšte-

jugoslovenskom i međunarodnom planu sve više prodirala svest o potrebi zajedničke oružane borbe, da bi posle kapitulacije Italije postalo sasvim jasno da će doći do uništenja i nemačkog okupatora. Tako je u drugoj polovini 1944. godine došlo i do masovne oružane borbe na Kosovu.

Naročito je teško bilo približiti se seljacima. Ima puno razloga za to. Naveo bih nekoliko. Za vreme Kraljevine Jugoslavije seljaci su bili u najtežem položaju. Nepravilnom politikom agrarne reforme buržoaske Jugoslavije, naseljavanjem slovenskog elementa na Kosovu, ali ne samo na zemljištu koje je bilo »neobrađeno«, koje je bilo »slobodno«, nego i na zemljištu albanskih seljaka ionako siromašnih, a kako je Kosovo vrlo naseljeno, tada i danas najnaseljenije područje na Balkanu, može se pretpostaviti koliko je to teško pogadalo seljake i izazivalo određena međunacionalna trvenja, a ona su bila velika prepreka za uključivanje masa u NOB. (Nije slučajno što se kao velike prepreke omasovljenju NOP-a u dokumentima uvek ističe iluzija o oslobođenju, kao i međunacionalna trvenja, koja datiraju iz prošlosti, ne samo za vreme buržoaske Jugoslavije nego i za vreme osmanske vladavine na Balkanu.) Ja dublje tražim te korene međunacionalnih razmirica, uključujem i osmansku vladavinu i vreme buržoaske Jugoslavije, a tome treba dodati i to da su se okupatori i njegovi saradnici, vodeći demagošku politiku, služili tim međunacionalnim razmiricama da bi što više širili iluziju o oslobođenju Albanaca na Kosovu.

Ako se sociološki gleda, a tako treba i gledati, da bi se seljaštvo pokrenulo u borbu nije dovoljno samo da ima slobodarsku tradiciju. Ne može se reći da albanski seljaci nisu imali i da nemaju patriotske slobodarske tradicije. Od pada pod osmansku vlast pa do 1912. godine Albanci su išli iz ustanka u ustanak, iz bune u bunu, pružili su jak otpor turskoj vladavini. Bilo je i onih, razume se, iz vladajućih slojeva koji su služili Turskoj, bilo je i onih koji su bili regrutovani u tursku vojsku. Ali albanski seljaci, isto kao srpski, crnogorski i svaki drugi narod, vodili su borbu protiv feudalne vladavine, u ovom slučaju osmanske feudalne, a za nacionalno oslobođenje, bolji život i društveni položaj. Postojala je slobodarska tradicija, ali za vreme drugog svetskog rata postavio se nov — drugi kvalitet, trebalo je voditi borbu zajedno sa drugim narodima Jugoslavije — za nacionalno i socijalno oslobođenje. U takvim konkretnim, teškim i specifičnim uslovima nije bilo lako, sve do druge polovine 1944. godine, pokrenuti seljaštvo u borbu.

Grad na Kosovu uključio se masovnije u pokret još od 1941. godine. Za masovnost u pokretu i ogroman doprinos našoj revoluciji

Đakovica može da služi za primer i mnogim drugim gradovima Jugoslavije. Ali imamo i drugih gradova gde je — kad se govori o Albancima — vrlo sporo prodirao pokret iz nama već poznatih razloga.

Revolucija je na Kosovu imala isti hod kao i u ostalim krajevima Jugoslavije. Svi aspekti narodnooslobodilačkog pokreta razvijali su se i na Kosovu. Problemi o kojima je bilo reči govore o specifičnostima pokreta na Kosovu počevši od prve oružane akcije, 30. jula u Trepči — rudara Kosovske Mitrovice, pa u nastavku formiranje Kopaoničkog partizanskog odreda, u kome su ne samo jezgro već i dobar deo boračkog sastava činili rudari sa Kosova, pa Metohijskog narodnooslobodilačkog odreda formiranog u Peći i okolini, zatim septembra 1942. godine formiranje Prvog albanskog partizanskog odreda »Zejnel Ajdini«. Prva zajednička Makedonsko-kosovska brigada, formirana novembra 1943, odigrala je izvanredan značaj ne samo na ratnom nego i na političkom polju, u zbližavanju masa raznih nacionalnosti na tlu ne samo Makedonije nego i na susednim teritorijama. Tako se NOP razvijao do formiranja Prve kosovske brigade sredinom 1944. godine i do kraja te godine formiralo se još sedam brigada i jedna brigada KNOJ-a. Te snage, zajedno sa vojnopozadinskim jedinicama, brojale su oko 50.000 boraca, što govori o tome kako se, zavisno od stvaranja boljih uslova objektivne i subjektivne prirode, sve više razvijala oružana borba na Kosovu.

I subjektivni faktor bio je od velikog značaja. Uoči rata KPJ na Kosovu brojala je oko 260 članova, od toga su samo dvadeset pet bili Albanci. Može se pretpostaviti šta je značilo sa dvadeset pet komunista pokrenuti u revoluciju mase jedne druge nacionalnosti, i to ne samo za nacionalno oslobođenje nego i za društveni preobražaj. To su bili partijski kadrovi, jer je naša Partija bila kadrovska partija u čitavoj Jugoslaviji. Tome treba dodati i to da su se iz Albanije vratili komunisti Kosovci, koji su mnogo doprineli organizovanju i razvijanju narodnooslobodilačkog pokreta na Kosovu. Đakovica i Prizren pružili su najbolji primer koliko znače komunisti iz svoje nacionalnosti. Kad je subjektivni faktor, odnosno Partija sposobna da za revoluciju pokrene mase iz svoje nacionalnosti, onda uspesi ne izostaju. Revolucija dobiva širinu i skuplja sve nacionalnosti u borbu za ravnopravnost i zajedništvo, za nove društvene odnose.